

Karin Boye och de postuma bortförklaringarna

Paulina Helgesson

All diskussion om Karin Boyes sexualitet kommer förr eller senare tillbaka till Margit Abenius biografi över Karin Boye, *Drabbad av renhet*, som kom 1950.¹ Gunilla Domellöfs avhandling *I oss är en mångfald levande – Karin Boye som kritiker och prosamodernist*² har på många plan vederlagt Abenius. Trots detta har Abenius biografi fortsatt att vara en tongivande röst i den biografiska diskussionen. Största orsaken till detta är givetvis att *Drabbad av renhet* är det enda biografiska arbete över Karin Boye som förhåller sig direkt till källorna, i det här fallet intervjuer med och uppgifter från personer i Karin Boyes omgivning, vilket Abenius i stor utsträckning grundade sitt arbete på. Problemet berörs av Camilla Hammarström i förordet till hennes bok *Karin Boye* som kom ut 1997 i Natur och Kulturs serie Litterära profiler.

Att polemisera mot Margit Abenius blir nästan en nödvändighet för varje skribent som sysselsätter sig med Karin Boye eftersom hennes Boye-bild varit så förhärskande och samtidigt så personligt färgad och affektladdad. Ändå är Margit Abenius den enda biograf som finns. Det är hon som samlat information och biografiskt material, även om det ibland är felaktigt, till en helhet som ger överblick över liv och verk. Hennes bok kan betraktas som en informationsbank som måste läsas med kritiskt öga och om möjligt kontroll av fakta.³

Biografi eller inte?

Att gå tillbaka till källorna för att göra sina egna undersökningar och sedan polemisera mot den färdiga bilden blir svårt i fallet *Drabbad av renhet*, just därför att Abenius i så stor utsträckning använde sig av berättelser, uppgifter och minnen från personer med olika relation till Karin Boye. Dessa källor är för oss i princip oåtkomliga. Personerna går bort, och biografiskt material förstörs, försvinner eller faller i glömska.

Ytterligare en dimension är i det här fallet den sammanvävning av liv och text som Margit Abenius utför, i enlighet med den biografisk-psykologiska tolkningsmodell hon använder sig av. Detta innebär att Abenius inte bara använder sig av Boyes liv för att definiera de litterära texterna, utan också att de litterära texterna används för att definiera biografiska sammanhang. Detta är för den efterföljande forskningen inte enbart av ondo, eftersom det faktiskt öppnar vägar för en omvärdering av biografien i samband med en omvärdering av de litterära texterna.

Den effekten fick Gunilla Domellöfs tidigare nämnda avhandling, som, genom sin fokusering på en radikal omläsning och omvärdering av texterna, kastade nytt ljus över det biografiska sammanhanget.

Men hur gärna man än skulle vilja så är det för oss i våra dagar i princip omöjligt att förhålla oss till de uppgifter som Margit Abenius hade tillgång till *innan* hon presenterade sin tolkning av dessa uppgifter i biografien. Det är viktigt att hålla i minnet att det Abenius gör, är just en subjektiv tolkning, med en mängd val som utesluter det ena eller betonar det andra.

Karin Boye 1931. Överst: "Sådan jag är." Till höger: "Sådan jag ville vara." Foton ur *Drabbad av renhet*.

Vilka möjligheter står då till buds för den som vill invända mot Margit Abenius Boye-bild? Det viktigaste och i längden mest fruktbara är givetvis att förhålla sig till Boyes texter, och genom omläsningar och nytolkningar av dessa se hur ett annat författarsubjekt träder fram. Så sker med Domellöfs avhandling. Ett annat alternativ är att använda sig av tillgängligt brevmaterial, och försöka granska i vilken utsträckning Boyes framställning skiljer sig från Abenius framställning. Det handlar inte om att lyfta fram Boyes ord i breven som någon slags absolut objektiv sanning, eftersom detta i sig är en omöjlighet; det handlar snarare om att genom jämförelse peka på alternativ till Abenius Boye-bild, grundat på hur Boye i sina brev förhåller sig till vissa saker, eller formulerar sig på vissa specifika sätt i brevtexterna.

Ovanstående metod kan vara fruktbar när man som jag i det här fallet vill titta närmare på hur Abenius hanterar och representerar Karin Boye som lesbisk, och vad man kan utläsa av Boyes eget sätt att skriva om och förhålla sig till detta i breven. Genom mitt arbete som redaktör för en urvalsutgåva av Karin Boyes brev tycker jag mig ha märkt en skillnad i hur Boyes (homo)sexualitet beskrivs av Abenius, och hur den beskrivs av Boye själv.

Jag vill med min framställning visa hur Abenius i sin biografi framställer Karin Boye som ett offer för en medfödd defekt, vilken skapade lidande och skuld-känslor. Som ett alternativ till denna presentation har jag velat visa Boyes egen framställning i breven, och hur hennes formuleringar kring den egna sexualiteten kan framträda där. Min förhoppning är att hundraårsminnet av Karin Boyes födelse blir en fokusering på Boye som den aktiva konstnär och kvinna som medvetet valde att leva lesbiskt, i full vetskap om samhällets moraliska och medicinska definitioner.

"Den mörka gåtan"

Margit Abenius förhållande till homosexualitet som sådan präglas biografin igenom av en ambivalent hållning. Hennes, som jag uppfattar det, grundläggande svårighet att acceptera homosexualitet råkar i ständig konflikt med nödvändigheten av att acceptera den hos Karin Boye.

Man kan säga att Abenius försöker lösa detta på två sätt. Dels genom att göra Karin Boye till en så ytterst speciell personlighet att vanliga tillämpningar inte är användbara på henne. Karin Boye blir helt enkelt ingen 'vanlig' lesbisk kvinna med allt vad som vidhåftar dessa. Det andra är att framställa Karin Boyes lesbiska läggning som något svårt och plågsamt; på så sätt sker en försoning av 'brottet' att vara lesbisk i och med det lidande och de svårigheter som enligt Abenius kommer därav.

Detta är i högsta grad förenligt med Abenius öppenhet om själva det faktum att Karin Boye var lesbisk. Ur den aspekten kan Abenius betraktas som radikal,

eftersom tystnad vid den här tiden var det vanligaste sättet att bemöta lesbiska kvinnor. Greger Eman skriver: "Den homosexualistiska epoken präglas för kvinnornas del av i första hand osynlighet. Det är tveksamt om man kan tala om något massmedialt genombrott för lesbianismen innan Margit Abenius biografi över Karin Boye [...] damp ner på bokhandelsdiskarna 1950."⁴

Redan i början av biografin gör Abenius klart för läsaren vad som komma skall:

(Ordet homosexualitet kommer en och annan gång att användas i biografien, såsom terminus technicus; det sker dock i klar insikt om att termer, använda på mänskliga sammanhang, alltid är förgrovande och just därigenom ofta missvisande. För övrigt torde bisexualitet i detta fall vara en mer adekvat term.) Sexuell inversion anses av den moderna vetenskapen (jag följer här klassikern på området Havelock Ellis) gå tillbaka på något medfött, fast den givetvis genom olika miljöomständigheter kan förstärkas eller försvagas, förbli latent eller mycket disciplinerad eller ta sig lätta eller påtagliga uttryck. Den har ingenting att göra med sinnessjukdom, ej heller i och för sig med "moral" utan bör betraktas främst som en avvikelse från normen. En sådan deviation behöver inte hos alla naturer eller i alla miljöer medföra skuld-känslor. Men utomordentligt ofta gör den det. Att den just i Karin Boyes fall blev så allvarlig beror bland annat på att den drabbade en natur med starka ambitioner och en vilja att leva riktigt och redligt.⁵

Här antyds alltså att Karin Boyes "mänskliga sammanhang" skulle kunna göra definitionen homosexuell både grov och missvisande. Någon förklaring till varför det skulle vara så erbjuds inte, annat än konstaterandet att bisexuell borde vara en mer "adekvat term". Man kan undra varför Abenius inte valde att gå vidare i den riktningen, och konsekvent definiera Karin Boye som bisexuell. Ur en synvinkel skulle detta vara helt korrekt, med tanke på att Boye förläskade sig i, och hade förhållanden med, både män och kvinnor under sitt liv. En anledning skulle vara att det i alltför hög grad skulle omöjliggöra presentationen av lidandet som försoning av det lesbiska brottet, eftersom bisexualitet i det här sammanhanget inte ger samma konnotationer av abnormalitet och utanförskap som homosexualitet.

Vidare svär Abenius Boye fri från både sinnessjukdom och omoral, och summan av denna inledande definition av homosexualiteten blir, att Boye drabbats av en beklaglig men medfödd avvikelse. Abenius lägger så mycket av skulden för detta som hon anständigtvis kan på hemmiljön. Två formuleringar strax före det ovan citerade stycket gör förarbetet: "Sammanfattande kan sägas att faderns egenskaper och förhållandet till fadern inte var ägnade att tända den normala kvinnligheten hos dottern"⁶ I nästa stycke: "De omkastade rollerna i föräldrarnas äktenskap ger en ledtråd till – men förklarar givetvis inte – det inslag av homosexualitet som så djupt har gripit in i Karin Boyes livsöde."⁷

Det ovan citerade långa stycket slutar med att Abenius konstaterar att avvikelserna och de medföljande skuldkänslorna drabbade Karin Boye så hårt, eftersom hon hade så "starka ambitioner" att leva "riktigt och redligt". Det här är ett av de stycken där det blir uppenbart att Abenius anser att homosexualitet och ett bra liv är oförenliga. Homosexualitet skall medföra skuld och lidande hos den drabbade om den drabbade har rätt inställning; nämligen att homosexualitet är något fundamentalt fel och står i strid mot ett redligt liv. Redan här definierar Abenius Boye som lesbisk i strid med både sin vilja och sina ambitioner.

Det olyckliga arvet

En av de mer slående formuleringarna i biografen märker läsaren där Margot Hanel presenteras, i avsnittet om Karin Boyes berlinvistelse.

Margot Hanel var en berlinsk borgarflicka, tolv år yngre än författarinnan, och född i ett olyckligt äktenskap av blandtyp mellan en judisk mor och tysk far, där alla de fyra barnen visade spår av sexuell inversion. Vid flyktig bekantskap såg hon ut att vara en intellektuell typ, men i själva verket var hon inte intellektuell och inte heller intelligent, hade överhuvudtaget inga andliga resurser som ens tillnärmelsevis gick upp mot Karin Boyes. Men hon var mäktig en hel känsla och fäste sig från början vid Karin Boye med en stor kärlek, vari ingick både en svartsjuk dyrkan och beundran över alla gränser och ett barns hjälplöst vädjande ömhetsbehov.⁸

Två saker är intressanta att notera i Abenius korta stycke. Det ena är att Margot Hanel, som egentligen bara existerar i biografen i egenskap av Karin Boyes lesbiska partner, saknar varje spår av försonande drag i Abenius framställning. Pia Garde har undersökt Abenius beskrivning av Margot Hanel i två artiklar, "Du och jag hör ihop för livet" och "Idiot av glas? – Ett försök att omvärdera Karin Boyes minne"¹⁰. I den senare lägger Garde bland annat tillräta Abenius uppenbara felaktigheter rörande syskonen Hanel.¹¹ Det som i Abenius ögon verkar göra Karin Boye till en 'icke vanlig' lesbisk kvinna gäller inte för Margot Hanel.

Hannels känslor framställs också i tvetydiga ordalag; hon var "mäktig en hel känsla", men denna känsla framställs som obalanserad och som ett barns ömhets-törst. Känslor som passion och begär lyser med sin frånvaro i Abenius framställning.

Det andra, och kanske mest anmärkningsvärda, är hur Abenius verkar göra en koppling mellan föräldrarna Hannels olyckliga äktenskap "av blandtyp" och den homosexualitet som Abenius felaktigt hävdar drabbade *alla* syskonen i varierande grad. Denna betoning på arvet i Margot Hannels fall kan ställas emot betoningen på miljön i Boyes. Och givetvis kan man inte låta bli att undra över vad det betyder att arvet betonas i ett sammanhang där Abenius också använder

formuleringar som "judisk mor" och "av blandtyp". Det är också svårt att inte undra om Abenius, när hon först skrev detta, förstod vad stycket skulle kunna antyda. Redan i samtiden kan man se en liknande undran över Abenius formulering. I ett brev daterat 22 januari 1951 skriver Kaj Bonnier till Margit Abenius:

Jag har tyvärr inte varit i tillfälle att läsa Er Karin Boye bok förrän nu – i själva verket har jag ännu inte hunnit läsa mer än halva boken. Så långt jag har kommit har jag emellertid läst den med det allra största intresse och jag tycker att Ni har gjort ett stort och beundransvärt arbete.

Tillåt mig emellertid att på en punkt göra Er en fråga. På ett par ställen i boken har Ni några formuleringar som i någon mån har oroat mig. Några av dem är kanske alltför oväsentliga att nämna och skulle troligen inte ha förorsakat något som helst grubbel, om inte följande mening stått att läsa på sidan 201: "Margot Hanel var född i ett olyckligt äktenskap av blandtyp mellan en judisk mor och tysk far, där alla de fyra barnen visade spår av sexuell inversion." Jag erkänner att jag hoppade till då jag kom till denna passus. Den återuppväckte hos mig obehagliga minnen från 30-talet och från kriget, minnen, som jag hade hoppats skulle vara lika döda som jag trodde att realiteterna bakom dessa minnen var.

Det är ju obestriddligt att läsaren måste få det intrycket, dels att äktenskapet var olyckligt därför att det var ett "blandäktenskap" och dels att barnens sexuella inversion också hade samma orsak. Redan dessa slutsatser visar ju hur omöjlig satsen är, men därtill kommer – och det är det viktigaste – det för mig alldeles orimliga motsats-påståendet "tysk far och judisk mor". [...] Jag skriver detta brev till Er för att jag gärna ville fråga Er om den citerade meningen verkligen täcker en åsikt hos Er. Gör den det, så tycker jag onekligen att det är beklagligt, men då skall den naturligtvis stå kvar. Har den däremot tillkommit mer eller mindre ogenomtänkt, så undrar jag om det inte vore riktigt att vid en eventuell ny upplaga ändra formuleringen.¹²

Tittar man i andra och tredje upplagan så lyder formuleringen där istället: "I äktenskapet, som var olyckligt, föddes fyra barn, vilka alla kom att visa spår av sexuell inversion."¹³ Det är värt att notera att i förordet till andra upplagan redogör Abenius för hur vissa rättelser och förändringar gjorts, på sammanlagt tolv olika sidor i boken. Trots att det vid en jämförelse blir uppenbart att en omformulering är gjord, är detta inte något som tas upp i Abenius uppräknings av ändringar.

Vad Abenius ville uppnå med formuleringen om Margot Hanel och hennes familj är oklart. Tydligt är dock att när Abenius nämner föräldrarnas äktenskap av "blandtyp" och barnens påstådda sexuella inversion i samma andetag, så är det inget positivt som åsyftas.

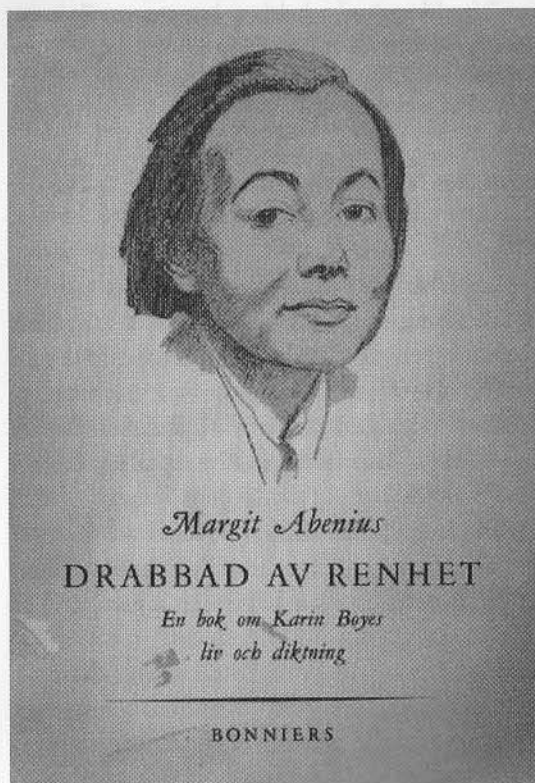
Jag menar att Margit Abenius rationaliseringar och bortförklaringar gällande Karin Boyes homosexualitet inte bara var taktik för att presentera en mer acceptabel bild för den läsande publiken, utan också ett sätt att hantera det ambivalenta i hennes eget förhållande till homosexualitet i stort.

Det totala förnekandet - 30 år efteråt

Det är lätt att hänföra Abenius behandling av Boyes sexualitet till den tidsanda och de samhälleliga förutsättningar som rådde, och visst har detta betydelse. Som ett exempel på hur tidens gång trots detta inte på alla håll skapar ny förståelse av gamla konstruktioner tänkte jag lyfta fram en artikel ur *Svensk Litteraturtidsskrift* från 1982, med titeln "Karin Boye – Några minnesteckningar".

Den är skriven av en före detta skolkamrat till Karin Boye från Åhlinska skolan, Ingeborg Abramson, som i artikeln vägrar medge att Karin Boye överhuvudtaget någonsin varit lesbisk, och uttrycker sig i ordalag som får Abenius att framstå som både radikal och vidsynt:

Här vill jag nämna något om de antydningar som gjorts av vissa psykologiserande biografer, att Karin Boye skulle ha varit homosexuell. Vi, hennes nära vänner i Uppsala, såg eller märkte aldrig något som kan tyda därpå. [...] Därför synes mig detta tal om Karin Boyes homosexualitet vara utan grund, framkallat av den störtvåg av intresse för Freud och psykoanalysen, som vid 1920-talets början, tillika med efterkrigstidens andra epokgörande nyheter, svepte in över Sverige och förändrade så mycket.¹⁴

Omslaget till Margit Abenius biografi om Karin Boye, 1950.

Abramson fortsätter med att konstatera att Karin Boye genom psykoanalysen släppte fram en del ur det inre som tidigare legat "halvt obeaktat"¹⁵, men inte tidigare haft någon inverkan på "hennes sunda vardagsliv"¹⁶. Den riktiga ögonbrynshöjaren kommer dock strax efteråt, när Abramson skriver: "Klart är dock att hon senare under behandlingen i Berlin suggererade sig själv till att tro att hon var homosexuell. Det första tecknet härpå är boken "Kris" som utkom 1934, fjorton år efter seminarieåret."¹⁷

Det mest anmärkningsvärda med denna artikel är trots Abramsons formuleringar inte *vad* hon har skrivit, utan att det faktiskt publiceras så sent som 1982, utan att någon granskning av fakta verkar ha förelegat. Mellan åren 1950 och 1982 ligger oceaner av utveckling, både av den medicinska och samhälleliga synen på homosexualitet, och sexualitet överhuvudtaget. Trots detta publicerar man i *Svensk Litteraturtidsskrift* 1982 en artikel som framstår som mer homofientlig och konservativ än Abenius inställning i *Drabbad av renhet* drygt trettio år tidigare.

Det är intressant att se hur den sexuella omyndigförklaring av Karin Boye som inleds i och med Abenius biografi når sin extrema ytterlighet i Abramsons artikel. Karin Boyes sexuella läggning inte bara förnekas, utan framställs som en fiktiv produkt av Boyes under psykoanalysen överhettade hjärna. Postumt fråntas här Karin Boye sina medvetna val och sin självinsikt.

Att kliva ner från altaret

Genom att lyfta fram delar ur Karin Boyes brev vill jag försöka visa att det finns alternativ till Abenius definition av hur Karin Boye själv såg på sin sexualitet, och att den uppfattning man får vid en läsning av breven faktiskt skiljer sig på många punkter från Abenius presentation. Pia Garde har i den tidigare nämnda artikeln från 1989 redan gjort ansatser i den här vägen, och jag tänkte fylla på med ytterligare några exempel.

Som jag ser det är en viktig poäng med denna alternativa läsning att Boye faktiskt kliver ur offerrollen. Istället för att vara ett ständigt olyckligt offer för omständigheter och miljö, framträder Boye i breven som en människa, om inte i full kontroll över sitt liv, så en människa som absolut inte betraktar sig som ett offer, utan snarare menar att en av livets grundstenar är just att agera och leva utefter de förutsättningar man får. Ett exempel på detta finns att hitta i ett brev som Karin Boye skrev bara några veckor före sin död, till journalisten Elly Jannes:

Faktiskt är det ju inte alls varken en ordnad tillvaro eller ens lycka man vill ha, utan vad man vill ha är liv. Och vad är liv annat än förmåga att ge sig hän? Man har fått ett visst mått, och det går inte att låtsas att man har mer än det måttet, men måttet växer om man utnyttjar det till sista droppen.¹⁸

Den dubbla nödvändigheten

Ovanstående formulering belyser en hållning hos Boye som kan utläsas ur breven. Dels behovet av att se och erkänna samhällets syn på homosexualitet, och dels behovet av att trots detta samtidigt kunna se och erkänna sin egen verklighet. Man skulle kunna säga att detta innebär ett 'dubbelliv'; inte i traditionell bemärkelse utan som ett sätt att leva i två motsägelser samtidigt.

I praktiken kan man säga att detta innebär en ständig glidning mellan det offentliga och privata, i den bemärkelsen att även privata situationer kan kräva att man förhåller sig till den offentliga definitionen. En sådan situation skulle kunna vara att trots en nära relation inte kunna berätta om den lesbiska läggningen eller visa den sidan av det egna jaget. Som ett exempel kan man ta Karin Boyes förhållningssätt till Erik Mesterton, där Mesterton trots den nära vänskapen med Boye inte förrän efter berlinresan fick reda på hur det förhöll sig, och då genom ombud.¹⁹ Den motsatta situationen är att man i ett offentligt sammanhang förhåller sig till den egna sanningen, och ett exempel på detta skulle kunna vara Karin Boyes roman *Kris*.²⁰

Att Karin Boye var medveten om och accepterade denna dubbla nödvändighet, och verkade ha betraktat den som ganska naturlig, framkommer tydligt i hennes brev. Nedan kommer jag att exemplifiera med några citat ur breven, och i det första fallet visa hur samma saker hanteras på olika sätt i brev till olika adressater, beroende på hur öppen Boye ansåg sig kunna vara.

Det första exemplet är alltså två brev som Karin Boye skrev från Fiskebäckskil sommaren 1922, där hon tillbringade några veckor tillsammans med sin yngste bror. Den 15 juli skriver Boye två brev, det ena till väninnan Agnes Fellenius som Karin Boye stått mycket nära under sin kristna period, och det andra till Anna Ringenson, som Karin Boye blev vän med under sitt år på lärarinneseminariet. Brevet berättar om det "djup av livsleda" som Boye säger sig befinna sig i, och fortsätter:

Delvis är nog saken ganska enkel och vardaglig: jag längtar efter En Särskild Människa – ja du vet nog, den som figurerar i mina verser här och var och som jag talade om för dig ett tag förra våren. Då trodde jag att det var något mycket lättvindigt och övergående. Tydligt inte. Och jag trodde det var idel styrka. Tydligt inte det heller. Måste all förälskelse i våra dagar vara romantisk och sentimental? Jag tror det inte. Det är jag som är illa funtad. Här finns någon, som till sina ögon och sitt skratt är så lik Denna Särskilda Människa, så det värker i mig. Där har vi delvis, den enkla förklaringen till den intressanta weltschmerzen.²¹

Namn och kön på den särskilda människan omtalas inte, och trots att Boye uppenbarligen tidigare berättat om sin förälskelse, så ser det ut att vara på ett sådant sätt att Agnes, som inte visste om Karin Boyes lesbiska läggning, bara

utgått ifrån att det gällt en man. Pia-Kristina Garde, som senare intervjuade Agnes, då gift Löwing, skriver:

Agnes är den som fortfarande häftigast förnekar att Karin Boye skulle ha varit lesbisk. Hon märkte aldrig någonting och säger att 'hon skulle ha reagerat som en igelkott vid minsta antydning'.²²

Karin Boyes medvetenhet om väninnans inställning skapar en situation där Boye dels bekräftar sin egen privata verklighet genom att berätta om sina känslor och deras karaktär (kärlek, längtan) och dels förhåller sig till den offentliga moraluppfattning som Agnes hör hemma i, genom att undanhålla att det rör sig om kärlek till en annan kvinna.

I brevet till Anna Ringenson märker man dock inget behov av omskrivning eller anpassning, Boye kan vara öppen om både namn och kön på den älskade:

Här finns en flicka, som på ögonen och på skrattet och på långt håll lite lite på utseendet liknar Viva, vilket har inbragt mig en orolig natt. Jag längtar så jag värker, och följaktligen föraktar jag mig ännu djupare. Måste all förälskelse i modärn tid så småningom urarta till svaghet, till sentimental trånsjuka?²³

Föremålet för förälskelsen är alltså kamraten från lärarinneseminariet, Viva Liljevall. Redan i ett brev till Anna Ringenson 1921 skriver Karin Boye om sin saknad efter Viva. Behovet av att uttrycka sig själv och de viktiga känslorna följs åt av insikten om det omöjliga:

Och jag, å, å, å, om du visste vad det värker i mig intensivt när jag tänker på hur hon har det. Jag önskar nästan, att jag kunde skriva till henne, hur jag längtar efter henne och vad hon betyder för mig, men sirru sånt går inte an.²⁴

Samma typ av yttrande möter vi i två brev till Karin Lönngren, clartékamraten som Karin Boye en tid delade bostad med i Berlin. I ett brev från 1932 skriver Karin Boye från Berlin:

Särskilt har jag gjort bekantskap med en liten atenska, som jag hittade som gigolo på en mindre väl känd damklubb... En typ, som jag aldrig förr har sett maken till, en lustig och värdig liten person, pessimistisk och slyngelaktig, går alltid i pojkläder. Det här får du inte tala om, det är inte passande.²⁵

Att Karin Lönngren precis som Anna Ringenson var en person inför vilken Karin Boye kunde tala öppet om sin sexualitet är tydligt genom ovanstående citat. Men öppenheten och självbeträktandet följs även här av medvetandet om dubbelheten, "det är inte passande". Ett annat exempel är ett annat brev till

Karin Lönngren från 1933, där Boye anspelar på sin relation till Gunnel Bergström, som lämnade dåvarande maken Gunnar Ekelöf för Karin Boye:

Och just nu har jag det verkligen bra. Trots att jag redan ställt till med äktenskaps-skandal, tragedi, skilsmässa, /i en annan familj än min egen väl att märka/. Men det är en annan historia och passar inte i brev.²⁶

Året efter finner vi följande formulering i ett brev till Ebbe Linde, som syftar på Margot Hanel, och hennes inflyttning hos Karin Boye. Karin Boye svarar här på en fråga från Ebbe Linde om deltagande i ett skolprojekt som denne initierat, men som för Karin Boyes del inte blev något av:

För det tredje undrar jag om jag får ta en person med mig, nämligen min fru? [...] Detta bör naturligtvis stanna mellan oss, jag vet att du inte har några fördomar i den vägen, men jag tyckte jag skulle säga det i alla fall, så att du förstår att jag vill ha henne med.²⁷

Formaliseringen (och, skulle man kunna säga, normaliseringen) av det lesbiska förhållandet, "min fru", talar för sig själv, och likaså det otvetydiga i att den äkta hälften inte skulle kunna stå utanför det eventuella projektet. Återigen balanseras det privat självklara med medvetenheten om det offentligt problematiska i formuleringen "bör naturligtvis stanna mellan oss".

Att bara tro att de här markeringarna signalerar något slags oroligt behov av att påminna de olika adressaterna om vad som är passande eller inte, tror jag är en för ensidig förklaring. Självklart var mottagarna precis som Karin Boye medvetna om detta. Det rör sig om människor som redan var invigda i Karin Boyes situation, och som fått hennes förtroende, så ur det perspektivet var egentligen markeringarna onödiga. Jag menar att de åtminstone i viss utsträckning hör ihop med det av nödvändighet ständigt närvarande dubbla förhållningssättet, som samhällets definitioner (moraliska och medicinska) skapade.

Det lesbiska begäret som mörker och kaos

Man kan invända att ovanstående iakttagelser är ganska självklara, men i Karin Boyes fall är det viktigt att hålla dem i minnet, eftersom de förflyttar en viss typ av problemdiskussion från ett privat till ett offentligt plan. Med detta menar jag att när Abenius pekar på de problem som hänger samman med Karin Boyes sexuella läggning, så gör hon det till ett problem mellan olika sidor av Boyes personlighet. Jag har med resonemanget om den dubbla nödvändigheten velat visa att den problematik som eventuellt hänger ihop med Karin Boyes lesbiska läggning kan placeras i ett annat sammanhang; i konfrontationen mellan den privata och den offentliga verkligheten istället för mellan kämpande sidor av den privata.

Abenius privatiserande resonemang gör att Boye framställs som en person, som till viss del har svårt att acceptera sig själv, framför allt då det lesbiska begäret och de sexuella drifterna. Boyes känslor för Viva Liljevalld beskriver på ett ställe som att "den dyrkade är tempel och tillflykt mot drifternas koppel och världens smuts."²⁸ Boyes känslor för Viva Liljevalld, som senare beskrevs i romanen *Kris*, är i högsta grad både begär och drift, vilket både framgår av *Kris*, och det tidigare citerade brevet till Anna Ringenson ("hur jag längtar"). Det kommer också fram i ett brev till Kjell Hjern från 1935 där Boye skriver att "svärmeriet för Siv inte är någon idealistisk symbol utan driftmässig bakgrund."²⁹

Om Karin Boyes tid i Uppsala skriver Abenius bland annat följande:

Det torde inte vara något tvivel om att Karin Boye under denna tid med en viktig del av sitt jag önskade bli riktig och vanlig eller, som det trista ordet lyder, normal; hon hade inte nu några tankar på att ta de yttersta konsekvenserna av sin inversion. Hon ville bejaka, ville blomma. En sval kvinnlighet understödde *den medvetna viljan*.³⁰ [min kursivering]

När Abenius direkt efteråt berättar om Boyes känslor för en studentska i Uppsala, så är det en "tragisk känsla"³¹, och i kontrast till det som Abenius vill kalla Karin Boyes "medvetna vilja"³² skriver hon: "Mörkare, starkare gick en annan *strömning på botten*."³³ (min kursivering). Abenius framställning skapar en bild av att kärleken och begäret till den andra kvinnan i Boyes fall uppstår i strid med henne själv, och mot hennes vilja, och att detta är det tragiska.

Kärleken fick i det här fallet förvisso inget lyckligt slut för Boyes del, och Pia-Kristina Garde berättar i sin artikel om hur Boye möttes av avståndstagande och fördömande när hon bekände sina känslor.³⁴ Men det tragiska, om man nu skall använda det ordet, ligger knappast i själva känslan, utan snarare i det faktum att den inte var besvarad och att den avvisades på ett sådant sätt.

Att Boye själv skulle uppfattat sin känsla som tragisk eller i konflikt med egna önskningar är svårt att se belägg för. I två brev till Lydia Wahlström efter avvisandet skriver Boye om sina känslor, och det enda som framkommer är sorg över avvisandet, och över de känslor som kärleksförklaringen väckt hos den älskade: "Ack om du vore här, så jag kunde få tala med dig! Jag borde aldrig ha skrivit till Ingrid. Hennes svar visar, att det ingen annan verkan hade än att göra mig avskyvärd för henne."³⁵ Och efter Lydia Wahlströms svar några dagar senare: "...skönt att det finns folk som inte ser mig med Ingrids ögon."³⁶

Att Karin Boye hela tiden bar på en önskan att bli av med sin lesbiska läggning är en av Abenius djupt rotade övertygelser. Boyes val att leva lesbiskt, menar Abenius, berodde mycket på att psykoanalysen inte lyckades "bota hennes erotiska splittring"³⁷, och detta misslyckande ledde i sin tur enligt Abenius till att Boye "förlorade hoppet om att komma ifrån avvikelsen och övergav en målsättning i den riktningen."³⁸

Abenius gör Karin Boyes val till ett negativt val, grundat på ett personligt misslyckande. Jag menar att denna bild mer hör ihop med Abenius oförmåga – sprungen dels ur hennes egen ambivalenta hållning till homosexualitet och dels ur den tidens sammanhang – att se den andra sidan av det dubbla. Ömsesidig kärlek, tvåsamhet och en uppfattning av det egna jaget som helt; inte *trots*, utan *på grund av* acceptansen av den egna sexualiteten.

Att Karin Boye betraktade just den vardagliga tvåsamheten som en grundläggande förutsättning för alla människor, oavsett sexuell läggning, blir tydligt i ett brev till Ebbe Linde från 1934 där Boye skriver:

Margot reste hem till Berlin i början av september, efter en del svåra konflikter mellan oss. Meningen var att hon skulle vara borta högst två månader, medan jag fick boken färdig. Hon blev emellertid sjuk i Berlin och blev liggande, i början utan att läkarna begrep varför [...] Äntligen, efter mer än tre månader, är hon nu här igen, och vad jag kan se har vårt förhållande klarat upp sig på ett ganska förvånande sätt. Nog är det ett lotteri det hela, ett sådant förhållande kanske ännu mer än ett normalt, inte minst därför att valet alltid är så begränsat. Men två måste man nog vara. Jag har svårt att tänka mig något öde som kan vara värre än att vara dömd till evig ensamhet.³⁹

Brevet till Ebbe Linde

Jag vill gärna ta upp ytterligare en passage ur det brev som Boye skrev till Ebbe Linde 1934. Där berättar Karin Boye bland annat om sitt arbete med *Kris*, och som kommentar till ett av avsnitten i boken skriver Boye:

Tortyrfantasierna var väl dels straffbehov, dels hämmad sadism, resp. autosadism med undanträngd njutning. Förmodligen tillämpade jag på mig själv, öga för öga och tand för tand, vad jag omedvetet önskade andra, eller snarare någon annan, enkannerligen mitt modershjärta. Hos mig finns det på ett sätt kvar, inte som tvångsföreställningar, men som komplex mot allt vad tortyr heter, jag blir hysterisk när sådant beskrivs. Så långt inne är man väl en liten djävul. /Allt det där hänger nog också ihop med min homosexualitet, misstänker jag: jag måste uppfatta coitus som en akt av tortyr, och vill hellre plåga än plågas – på ett sätt en sund inställning!⁴⁰

Vi ser här hur Karin Boye gör en analys av sin egen homosexualitet. Givetvis ligger det i denna analys mycket av erfarenheterna från den i Berlin genomgångna psykoanalysen, och formuleringarna visar Boyes förtrogenhet med psykoanalysens teknik och vokabulär.

Att Boye menar att hon på ett omedvetet plan troligen uppfattar samlaget som en akt av tortyr, och att detta hänger samman med hennes lesbiska läggning är onekligen intressant. Det blir också tydligt genom Boyes resonemang att hon definierar sin egen sexualitet utifrån ett psykoanalytiskt perspektiv, och inte ett medicinskt.

Formuleringen att Boye hellre vill "plåga än plågas" och hur detta hänger samman med hennes sexualitet kan verka lite dunkel. Utan att bli alltför tvärsäkert definierande är det intressant att titta på den här formuleringen i ljuset av trettioalets manliga sexualprimitivism. Den svenska kvinnan fick på trettioalet sitt stora genombrott "rättsligt, politiskt, socialt och litterärt", enligt Ebba Witt-Brattström i *Moa Martinsson – Skrift och drift i trettioalet*.⁴¹ Trots (eller kanske på grund av?) detta presenterades den ideala kvinnan i den manliga litteraturen som ett kravlost, passivt mottagande objekt för den manliga sexualiteten. Witt-Brattström skriver.

Det moderna greppet, à la Freud, består i att förlägga den starka sexualdriften till mannen istället. Om kvinnan tidigare var tecknet för ett förföriskt men lockande kaos så blir hon nu en milstolpe för mannens drift, ett delmål ämnat att ge hans drift klarare konturer. När sexualdriften kan förklaras som "manlig" förlorar den sina traditionellt feminina och därför negativa förtecken och blir ett redskap för ordning. Den maskulina driften begåvas med ett aggressivt och tukande drag som om det gällde att till varje pris hålla den potentiella kvinnokraften (häxan, kvinnosakskvinnan) på plats.⁴²

Jag menar att det blir ganska tydligt hur Boye ser den normativa heterosexualiteten som en tydlig uppdelning i aktiv-passiv, där den manliga driften representerar det aggressiva (plågande), vilket binder den kvinnliga sexualiteten i det passiva (plågade) mönstret. I sin önskan att "hellre plåga än plågas", framträder den lesbiska kärleken som den arena där det blir möjligt för den kvinnliga individen att själv definiera sin plats i den sexuella ekvationen och kunna ge uttryck för den egna sexualitetens behov. (Ur den synvinkeln kan man säga att Karin Boyes lesbiska val blir en feministisk handling, som lyfter upp den kvinnliga sexualiteten ur det patriarkala definitionssystemet.) Boyes kommentar om den egna sexualiteten blir indirekt också en kommentar till samhällets definition och begränsning av den kvinnliga sexualiteten.

Med denna framställning har jag velat peka på hur Karin Boye i Abenius biografi beskrivs som ett olyckligt offer för en medfödd homosexualitet som stred mot Boyes egen övertygelse och vilja. Denna beskrivning grundlade den bild av Karin Boyes sexualitet som är förhärskande än idag. Min förhoppning är att de kommande hundra åren skall se en annan Boye-bild, där den lesbiska martyren är utbytt mot den radikala och kreativa författaren.

Noter

- ¹ Abenius, 1950.
- ² Domellöf, 1986.
- ³ Hammarström, 1997, s. 9.
- ⁴ Eman 1993, s. 24.
- ⁵ Abenius 1950, s. 24.
- ⁶ Ib.
- ⁷ Ib.
- ⁸ Abenius 1950, s. 201.
- ⁹ Garde 1993.
- ¹⁰ Garde 1989.
- ¹¹ Garde 1989, s. 119. Garde skriver: "För det första var det fem syskon som växte upp i ett strängt men ganska lyckligt hem. Tre av syskonen har levt i s.k. normala förhållanden, dvs. de har gift sig och fått barn och barnbarn. Margot levde med Karin Boye, och den av bröderna som fortfarande är försvunnen var eventuellt homosexuell – de efterlevande syskonen är inte helt säkra på det."
- ¹² Kaj Bonnier till Margit Abenius 1951.
- ¹³ Abenius 1953.
- ¹⁴ Abramson 1982, s. 27.
- ¹⁵ Ib.
- ¹⁶ Ib.
- ¹⁷ Ib.
- ¹⁸ Karin Boye till Elly Jannes 1941.
- ¹⁹ Sjögren och Witt-Brattström 1992, s. 60. I en intervju med Erik Mesterton berättar han följande: "Nej, jag hade ingen aning om hennes homofila inriktning förrän... inte ens i Berlin. Hon var på vippen att tala om det i Berlin. [...] Senare bad hon Victor Svanberg framföra att hon hade denna inriktning."
- ²⁰ Boye 1934.
- ²¹ Karin Boye till Agnes Fellenius 1922.
- ²² Garde 1989, s. 110.
- ²³ Karin Boye till Anna Ringenson 1922.
- ²⁴ Karin Boye till Anna Ringenson 1921.
- ²⁵ Karin Boye till Karin Lönngren 1932.
- ²⁶ Karin Boye till Karin Lönngren 1933.
- ²⁷ Karin Boye till Ebbe Linde 1934.
- ²⁸ Abenius 1950, s. 83.
- ²⁹ Karin Boye till Kjell Hjern 1935. Siv är Viva Liljevall så som hon representerades i *Kris*.
- ³⁰ Abenius 1950, s. 122.
- ³¹ Ib.
- ³² Ib.
- ³³ Ib.
- ³⁴ Garde 1989, s. 112f.
- ³⁵ Karin Boye till Lydia Wahlström 192?
- ³⁶ Karin Boye till Lydia Wahlström 192?
- ³⁷ Abenius 1950, s. 206.
- ³⁸ Ib.
- ³⁹ Karin Boye till Ebbe Linde, 21/12 1934.
- ⁴⁰ Ib.

⁴¹ Witt-Brattström 1988, s. 178.

⁴² Ib s. 180f.

Litteratur

Otryckt material

Albert Bonniers förlagsarkiv:

Brev från Kaj Bonnier till Margit Abenius 22 januari 1951.

Göteborgs universitetsbibliotek:

Brev från Karin Boye till Kjell Hjern 4 april 1935.

Brev från Karin Boye till Ebbe Linde 20 mars 1934.

Brev från Karin Boye till Ebbe Linde 21 december 1934.

Kungliga biblioteket:

Brev från Karin Boye till Agnes Fellenius 15 juli 1922.

Brev från Karin Boye till Anna Ringenson 21 oktober 1921.

Brev från Karin Boye till Anna Ringenson 15 juli 1922.

Brev från Karin Boye till Lydia Wahlström 15 juli 1925.

Brev från Karin Boye till Lydia Wahlström 27 juli 1925.

Uppsala universitetsbibliotek, Margit Abenius samling:

Avskrift av brev från Karin Boye till Elly Jannes 2 april 1941.

Avskrift av brev från Karin Boye till Karin Lönngren 27 februari 1932.

Avskrift av brev från Karin Boye till Karin Lönngren 22 februari 1933.

Tryckta arbeten

Abenius, Margit, 1950, *Drabbad av renhet*, (Stockholm)

– 1953, *Drabbad av renhet*, tredje upplagan, (Stockholm)

Abramson, Ingeborg, 1982, "Karin Boye. Några minnesanteckningar." ur *Svensk litteratur tidskrift*, 1982:1

Boye, Karin, 1934, *Kris*, (Stockholm)

Domellöf, Gunilla, 1986, *I oss är en mångfald levande - Karin Boye som kritiker och prosa modernist*, diss. Umeå, (Stockholm)

Eman, Greger, 1993, *Nya himlar över en ny jord - om Klara Johansson, Lydia Wahlström och den feministiska vänskapskärleken*, (Stockholm)

Garde, Pia-Kristina, 1989, "Idiot av glas? - Ett försök att omvärdera Karin Boyes minne" ur *Lambda Nordica* 1989:1

– 1993, "Du och jag hör ihop för livet" ur *Parnass* 1993:2.

Hammarström, Camilla, 1997, *Karin Boye*, (Stockholm)

Sjögren, Lars, och Witt-Brattström Ebba, 1992, "Modernisten och psykoanalysen. Lars Sjögren och Ebba Witt-Brattström samtalar med Erik Mesterton" ur *Diwan* 1992:4

Witt-Brattström, Ebba, 1988, *Moa Martinsson — Skrift och drift i trettioalet*, diss. Stockholm, (Stockholm) Sidhänvisning från pocketutgåvan 1999.

Paulina Helgeson är litteraturvetare från Göteborg, aktuell som utgivare av ett urval av Karin Boyes brev. Dessa kommer ut hösten 2000 under titeln *Ett verkligt jordiskt liv* på Albert Bonniers förlag.

Summary

Swedish author Karin Boye (1900-1941) still suffers from the image of the tortured lesbian, established by her biographer Margit Abenius in the 1950's. Abenius' own difficulties in dealing with Boyes homosexuality creates a situation where Boye is posthumously robbed of her conscious choice of a lesbian life. Instead, Boye is presented as a victim of her uncontrollable (and unwanted) desires, driven into a lesbian life by the failure of the psychoanalysis meant to cure her homosexuality. This image is balanced in Boyes' letters, published this autumn in a selection volume. Boyes' descriptions in the letters present an alternative image to the one given by Margit Abenius. Aware of society's moral and medical views on homosexuality, Boye is true to her own needs and desires. Not a victim, but a realist, she writes: "Actually, one does not want order, or even happiness. What one wants is life." Describing her lesbianism as connected with the need to be "the tormentor, rather than the tormented", Boye places herself outside the sexual and gender-related boundaries of Swedish society in the 1930's.

Det nya Lukas-evangeliet

Om det heteronormativa mottagandet av
Fucking Åmål

Tiina Rosenberg

Agnes:

Men pappa, du pratar liksom om tjugofem år.

Alltså, tyvärr, men jag är hellre glad nu än om tjugofem år.¹

Året 1998 välsignades nationen med en utställning och en film. Elisabeth Ohlsons *Ecce Homo* skapade en enastående debatt kring homosexualitet långt över det estetiskas gränser, medan det lesbiska temat i *Fucking Åmål* inte nämnvärt diskuterades. Denna talande tystnad var ämnet för det föredrag jag höll vid det årliga evenemanget Tema Genus vid Stockholms universitet i mars 1999. Nu har en hel del vatten hunnit rinna under broarna sedan dess. *Fucking Åmål* har fått sin välförtjänta plats i svensk filmhistoria och då kan det kännas en smula förlegat att just nu begrunda filmens mottagande i svensk press.

Jag kan dock inte släppa ämnet. Tystnaden kring det lesbiska temat är ett av de mest fräppanta exempel på heteronormativitet under de senaste åren². Det intressanta är att det uppstod en sådan obalans mellan slaget om *Ecce Homo* och frånvaron av diskussion om *Fucking Åmål*. Bodil Sjöström formulerar detta träffande i *Arena*:

När Jesus gestaltas bland homosexuella exponeras diskussionen som vi väntat på så länge. När kombinationen ungdom – kvinna – lesbisk så genialiskt speglas saknas kulturell kompetens att avläsa det. Och jag har fått ännu en lektion i osynlighet.³

Tystnaden kring *Fucking Åmåls* lesbiska kärlekshistoria blottlägger heteronormativitetens första, och mest effektiva princip, nämligen att inte låtsas om homosexualitet, helt oavsett hur öppet den än framträder. Och på 1998 års biorepertoar saknades det inte andra filmer med homosexualitet som tema: *Ute eller inte*, *Midnatt i onskans och godhetens trädgård*, *Mannen i mitt*